

Електрошокова зброя

*Витяг з 20-ої Загальної доповіді,
опубліковано 2010 року*

Попередні зауваження

65. Озброєння працівників поліції та інших правоохоронних органів електрошоковою зброєю стає все більш поширеною практикою в країнах, у яких КЗК перебував з візитами. Комітет також звернув увагу на те, що в деяких країнах подібна зброя використовується у місцях позбавлення волі (зокрема у в'язницях). Існують різні типи електрошокової зброї, від електрошокових кийків та іншої портативної зброї, що потребує безпосереднього контакту з особою, на яку вона спрямовується, до зброї, здатної випускати снаряди, подібні до дротиків, які вражають особу, що знаходиться на певній відстані, електричним розрядом.

66. Використання електрошокової зброї працівниками правоохоронних та інших державних органів є спірним питанням. Існують суперечливі погляди як стосовно специфічних умов, що виправдовують її використання, так і потенційних негативних наслідків для здоров'я, які у зв'язку з цим можуть виникати. Безумовно, що застосуванню цієї зброї, з огляду на її особливості, притаманне зловживання. Комітет неодноразово збирав достовірні докази того, що ця зброя використовувалася для жорстокого або неналежного поводження з особами, позбавленими волі. КЗК також часто отримував твердження про те, що затриманим особам погрожували неналежним поводженням шляхом використання електрошокової зброї.

67. КЗК вже розглядав питання електрошокової зброї у декількох своїх доповідях за результатами візитів. В наступних пунктах Комітет бажає викласти прийняті ним на сьогодні підходи та вказати турбує деякі проблемні аспекти. Комітет буде вдячний за коментарі, надані стосовно цієї частини Загальної доповіді, оскільки це допоможе йому розробити норми щодо цього складного питання.

Загальні принципи

68. Комітет розуміє бажання державних органів влади забезпечити співробітників своїх правоохоронних органів засобами, які дозволяли би їм у більш диференційований спосіб реагувати на небезпечні ситуації, з якими вони стикаються. Немає жодного сумніву у тому, що володіння менш смертоносною зброєю, такою як електрошокова, може у певних випадках дозволити уникнути використання вогнепальної зброї. Однак, електрошокова зброя може завдавати сильного болю і, як вже вказувалося вище, призводити до зловживань. Отже, рішення про оснащення працівників правоохоронних та інших державних органів

електрошоковою зброєю повинне прийматися після ґрунтовних обговорень на рівні державних законодавчих та виконавчих органів. Крім того, критерії застосування електрошокової зброї мають бути визначені законодавчим шляхом та докладно пояснені в детальних правилах.

69. Комітет вважає, що використання електрошокової зброї повинне здійснюватися з дотриманням принципів необхідності, субсидіарності, пропорційності, попередження (коли це можливо) та обережності. Ці принципи передбачають, серед іншого, що працівники державних органів, яким видається така зброя, повинні пройти відповідну підготовку з її застосування. У тому, що стосується електрошокової зброї, здатної випускати снаряди, правила її використання повинні безпосередньо спиратися на правила використання вогнепальної зброї.

70. Комітет вважає, що використання електрошокової зброї повинне обмежуватися ситуаціями, коли існує реальна та безпосередня загроза для життя або ризик серйозних поранень. Використання такої зброї лише з метою домогтися підкорення наказу є неприпустимим. Крім того, використання подібної зброї повинне дозволятися лише тоді, коли інші, менш примусові методи (переговори або переконання чи методи фізичного контролю тощо), виявилися неефективними або непридатними, і коли немає ніякої іншої альтернативи використанню засобу, що являє собою більший ризик поранень або смерті.

Застосування цих принципів до конкретних ситуацій

71. Застосовуючи ці принципи до конкретних ситуацій, КЗК, наприклад, з ясністю висловився проти оснащення електрошоковою зброєю членів підрозділів, що відповідають за операції з депортації осіб, затриманих за порушення імміграційного законодавства. Так само Комітет висловив рішучі застереження щодо використання електрошокової зброї у в'язницях (тим більше у закритих психіатричних закладах). Застосування електрошокової зброї в таких місцях може бути виправданим лише за надзвичайних обставин (наприклад, захоплення заручників) і виключно у тому випадку, якщо така зброя буде використовуватися лише спеціально підготовленим для цього персоналом. Не може бути і мови про те, щоб електрошокова зброя була частиною стандартного екіпірування персоналу, що працює в безпосередньому контакті з особами, які утримуються у в'язницях або інших місцях позбавлення волі.

72. Електрошокова зброя все частіше використовується під час затримань, і були приклади, добре відомі, її невиннованого застосування в цьому контексті (наприклад, неодноразове ураження осіб, що лежали на землі, електричним розрядом). Очевидно, що використання електрошокової зброї в таких ситуаціях має бути строго обмеженим. Настанови, з котрими Комітет ознайомився в деяких країнах і відповідно до яких подібна зброя може застосовуватися у випадках, коли працівники правоохоронних органів стикаються з насильством – або загрозою насильства – такого рівня, що вони мають ужити сили, щоб захистити себе або інших, мають настільки загальний характер, що це залишає всі можливості для несумірних дій у відповідь. Якщо електрошокова зброя буде все частіше використовуватися у випадках чинення спротиву під час затримань, це може мати дуже негативний вплив на ставлення громадськості до працівників правоохоронних органів.

73. Зважаючи на межі свого мандату, Комітет утримався від зайняття твердої позиції у питанні використання електрошокової зброї в рамках заходів з підтримання або відновлення громадського порядку (наприклад, за підтримання порядку під час демонстрацій). Незважаючи на це, в світлі принципів, викладених вище у пункті 70, використання електрошокової зброї в рамках таких заходів може розглядатись як недоречне, за

виключенням випадків, коли існує реальна та неминуха загроза для життя або ризик серйозних поранень. Відповідні працівники правоохоронних органів матимуть (або повинні мати) у своєму розпорядженні інші засоби захисту та реагування, що є спеціально пристосованими до виконання поставлених перед ними завдань. Треба відзначити, що деякі служби поліції в Європі відмовилися від використання електрошокової зброї при підтриманні порядку під час демонстрацій.

74. Окремо слід згадати про електрошокові ремені та інші подібні засоби. Комітет чітко заявив про свою незгоду з використанням такого роду пристроїв для здійснення контролю за пересуванням утриманих осіб, і це як в місцях позбавлення волі, так і поза ними. Комітет вважає, що такі пристрої за своєю суттю є принижуючими гідність особи, яка їх використовує, крім того дуже високим є ризик їх неправомірного використання. Для забезпечення безпеки під час пересування утриманих осіб можуть і повинні бути знайдені інші засоби.

Інструкції та навчання

75. У разі прийняття рішення про використання електрошокової зброї, відповідні органи влади повинні забезпечити, щоб докладні інструкції було поширено в усіх службах, які матимуть у своєму розпорядженні такого роду зброю. Крім того, службовці, які зможуть використовувати цю зброю, повинні бути спеціально підібрані – беручи до уваги їх стійкість до стресу та розсудливість – та належним чином підготовлені. Має бути запроваджено програму навчання без відриву від роботи, а також регулярне тестування (див. також пункт 80).

Технічні аспекти

76. Так само, як і у випадку з будь-яким іншим видом зброї, перед тим як електрошокова зброя увійде в експлуатацію, вона повинна пройти процедуру технічної сертифікації. Така процедура повинна, зокрема, гарантувати, що кількість, тривалість та потужність електричних розрядів не буде перевищувати безпечний рівень. Комітету стало відомо про випадки, коли ув'язнені особи отримували один за одним декілька електричних розрядів. Таке надмірне та непотрібне використання сили має безумовно розглядатись як жорстоке поводження. Крім того, слід передбачити процедуру регулярного технічного догляду/обслуговування цього типу зброї.

77. Електрошокова зброя повинна бути оснащена пристроєм (як правило, чіпом пам'яті), що дозволяв би записувати різну інформацію та здійснювати контроль за використанням зброї (наприклад, точний час використання, кількість, тривалість та потужність електричних розрядів тощо). Записана інформація має регулярно перевірятися компетентними органами влади (принаймні, кожні три місяці). Крім того, така зброя повинна бути оснащена вбудованим лазерним прицілом та відеозаписувальним пристроєм, що забезпечували би точне прицілювання та запис обставин, за яких вона застосовувалася.

78. Електрошокова зброя, що видається співробітникам правоохоронних органів, може використовуватися різними способами, зокрема, в «дистанційному» та «контактному» режимах. При роботі в дистанційному режимі зброя викидає снаряди, які встромляються в особу, що є суб'єктом впливу, на короткій відстані один від одного, породжуючи при цьому електричний розряд. У більшості випадків цей розряд викликає загальний спазм нервово-м'язової системи, який спричиняє тимчасовий параліч та падіння особи. На противагу цьому, при роботі в контактному режимі, електроди, що знаходяться на кінці зброї, породжують електричну дугу, і коли вони торкаються особи, що є суб'єктом впливу, то це викликає в

місці контакту дуже сильний біль, а іноді опіки шкіри. Комітет серйозно занепокоєний застосуванням електрошокової зброї в цьому режимі. Очевидно, що належним чином підготовлені працівники правоохоронних органів матимуть в своєму розпорядженні інші численні методи впливу, які вони можуть використовувати, коли знаходяться в прямому контакті з особою, яку вони повинні вгамувати.

Медичні аспекти

79. Потенційна негативна дія електрошокової зброї на фізичне та психічне здоров'я осіб, проти яких вона спрямовується, є предметом численних дискусій та дебатів, викликаних, почасти, певною кількістю випадків, коли особи помирилися невдовзі після того, як вони ставали мішенню такої зброї. Навіть якщо дослідження з цього питання залишаються поки що малопереконливими загалом неостаточними, безперечним є те, що використання електрошокової зброї пов'язане зі специфічними небезпеками для здоров'я, такими як ризик поранень при падінні особи після влучення у неї снарядів або ризик опіку шкіри у разі тривалого використання зброї у «контактному» режимі. Через те, що ґрунтовних досліджень щодо потенційної негативної дії електрошокової зброї на здоров'я особливо вразливих осіб (як-от: люди похилого віку, вагітні жінки, діти, особи з проблемами серця) проведено не було, КЗК вважає, що у будь-якому разі слід уникати їх використання щодо таких осіб. Використання електрошокової зброї проти осіб, що перебувають у стані марення або сп'яніння, є іншим чутливим питанням; особи, що перебувають у такому психічному стані, можуть не зрозуміти смислу попередження і стати, натомість, ще більш збудженими у такій ситуації. Смерть деяких осіб, що наставала під час затримань, відносили до стані їхнього названого медичного стану, зокрема у тому разі, коли використовувалася електрошокова зброя. З цієї причини треба особливо уважно ставитися до цього питання і уникати застосування електрошокової зброї в цьому випадку і взагалі у ситуаціях, коли вона здатна збільшити ризик смерті або поранень.

80. Підготовка службовців, яким видається електрошокова зброя, повинна передбачати надання інформації про випадки, коли використання такої зброї є, з медичних міркувань, недоречним, а також про надання першої допомоги (у випадках падіння, опіків, поранень від снарядів, проблем із серцем, буйного стану тощо). Крім того, особи, які були поранені електрошоковою зброєю, повинні, після того, як їх було вгамовано, бути поінформовані про те, що її дія є лише тимчасовою.

81. Комітет вважає, що будь-яка особа, проти якої було застосовано електрошокову зброю, повинна у всякому разі бути оглянута лікарем і, у разі необхідності, госпіталізована. Лікарі та служби швидкої допомоги повинні бути поінформовані про можливі фізичні та психічні ураження, пов'язані з використанням електрошокової зброї, та засоби їх лікування. Крім того, особам, проти яких була використана електрошокова зброя (та/або їх адвокату, на вимогу), має бути видане відповідну медичну довідку.

Процедура, що має місце після інциденту

82. Після кожного випадку використання електрошокової зброї слід опитати працівника правоохоронних органів, який її застосував. Крім того, докладний звіт про інцидент має бути влади направлений до відповідного керівництва. В цьому звіті слід вказати конкретні обставини, з огляду на які застосування електрошокової зброї вважалося виправданим, спосіб її використання та вся інша доречна інформація (присутність свідків, наявність інших видів зброї, медична допомога, надана пораненим особам тощо). До звіту має бути додано технічну інформацію, записану на електронний чіп, та відеозапис застосування електрошокової зброї.

83. Така внутрішня службова процедура повинна супроводжуватися елементами зовнішнього контролю. Він може полягати у регулярному інформуванні незалежного органу, відповідального за контроль за роботою правоохоронних служб, про всі випадки застосування електрошокової зброї.

84. Якщо виявиться, що застосування електрошокової зброї не відповідає існуючим у цій галузі законодавчим нормам або правилам, має бути проведене відповідне розслідування (дисциплінарне та/або кримінальне).